

PRÁVO RODIČE NA URČENÍ MÍSTA BYDLIŠTĚ DÍTĚTE

Abstrakt: Článek se zabývá problematikou určení místa bydliště dítěte v aktuální právní úpravě. Upoznorňuje na pojetí práva určit místo bydliště podle dřívější právní úpravy a především zdůrazňuje možné problémy a otázky, které se v souvislosti s novou právní úpravou mohou vyskytnout. Vedle důvodů, které mohou ke změně místa bydliště dítěte vést, a následků, které taková změna může přinést jak pro dítě, tak pro rodiče, do jehož péče dítě nebylo svěřeno, se článek zaměřuje na otázky, kterými se soud v řízení o významné záležitosti dítěte bude muset zabývat. Stejně jako část je zaměřena na problém, jak by měl soud ve věci rozhodovat, jak by měl být správně formulován návrh a zda bude řízení o významné záležitosti dítěte vhodným řešením pro všechny situace. Poukázáno je rovněž na problematiku vykonatelnost soudního rozhodnutí o významné záležitosti dítěte. Autorka nastiňuje podobnost řízení o navrácení dítěte v případech mezinárodních únosů dětí a řízení o určení místa bydliště dítěte v případě, že došlo ke změně místa bydliště dítěte bez souhlasu druhého rodiče. Rovněž je představeno řešení této problematiky podle německého a rakouského práva. V závěru autorka doporučuje možná a vhodná řešení pro předcházení konfliktním situacím.

Klíčová slova: místo bydliště, obvyklé bydliště, rodičovská odpovědnost, rodiče, děti, soudní řízení, významná záležitost dítěte

ÚVOD

S účinností zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku (dále jen OZ) přibýlo do výčtu práv a povinností, které jsou součástí rodičovské odpovědnosti, právo a současně povinnost rodičů určit místo bydliště dítěte. Ačkoliv není pochyb o tom, že toto právo vždy bylo součástí rodičovské odpovědnosti, výslovně je zákon o rodině v této souvislosti dříve neuváděl.¹ Judikaturou ale byla otázka určení místa bydliště dítěte řazena mezi otázky patřící k podstatným věcem při výkonu rodičovské odpovědnosti.² Tato skutečnost se promítla i v nové právní úpravě (v ustanovení § 877 odst. 2 OZ), kdy určení místa bydliště je považováno za významnou záležitost dítěte. Samotné ustanovení však nabízí řadu sporných otázek týkajících se jeho výkladu a praktické realizace výkonu práva na určení místa bydliště dítěte. Ve svém příspěvku bych ráda alespoň některé z těchto otázek otevřela a zamyslela se nad jejich možným řešením.

Doposud nepatřily spory rodičů o to, kde bude místo bydliště dítěte, ve smyslu § 49 zákona č. 94/1963 Sb., zákona o rodině (dále jen ZoR), mezi soudy nejfrekventovaněji řešené otázky. Pokud došlo k podání návrhu podle § 49 ZoR, obvykle to bylo v souvislosti s prevencí proti mezinárodnímu únosu dítěte. Rodič, který dítě neměl v péči, s přestěhováním dítěte do zahraničí nesouhlasil a druhý rodič se snažil touto cestou získat rozhodnutí soudu nahrazující jeho souhlas. Je samozřejmě možné, že rodiče nebudou možnost zahájit řízení podle § 877 OZ hojně využívat, a tak předložená otázka zůstane pouze v akademické rovině. Nelze však vyloučit ani variantu, že výslovná úprava v OZ

¹ Podle důvodové zprávy bylo právo určit místo bydliště dítěte součástí péče o dítě; blíže viz Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, k § 855–859. ASPI [databáze]. Verze 13+ pro Windows. Wolters Kluwer ČR, 2013 [cit. 2014-10-20].

² K tomu např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 1967, sp. zn. 5 Cz 119/67.

dá rodičům prostor a nabídne nový prostředek, jak si za pomoci justičního aparátu vzájemně, a bohužel i svému dítěti, komplikovat život.

1. MÍSTO BYDLIŠTĚ

Ustanovení § 858 OZ výslovně uvádí mezi právy a povinnostmi rodičů náležejícími do rodičovské odpovědnosti „určení místa bydliště dítěte“. Které místo je považováno za bydliště člověka, uvádí § 80 OZ, zde ale nenajdeme jednoznačnou odpověď na otázku, co přesně je pojmem bydliště myšleno: „*Člověk má bydliště v místě, kde se zdržuje s úmyslem žít tam s výhradou změny okolností trvale.*“³ Podle § 858 OZ doplněného o ustanovení § 80 OZ tedy má každý rodič právo a povinnost určit místo, kde bude jeho dítě trvale žít. Jak úzce ale v této souvislosti vykládat pojem místo? Jedná se o konkrétní byt nebo dům? Nebo je pojmem místo myšlena obec? Nebo může být výklad ještě širší a vztahovat se na kraj nebo dokonce celý stát? Důvodová zpráva k OZ pouze doplňuje, že bydliště má být chápáno ve smyslu faktickém a nikoliv administrativním a že tudíž není vyloučeno, aby osoba měla bydliště i na více místech.⁴

Určení místa bydliště dítěte je ze zákona významnou záležitostí dítěte a rodiče se tedy mají dohodnout. V návaznosti na výše položenou otázku ale není jasné, v čem konkrétně by měla shoda rodičů spočívat, zejména v situacích, kdy dítě žije pouze s jedním z rodičů.⁵ Pokud se rodič, který má dítě v péči, rozhodne přestěhovat v rámci jednoho města do jiného domu,⁶ musí s takovou změnou souhlasit i druhý rodič? A co se stane, pokud souhlasit nebude? Doslovným výkladem zákona dojdeme k závěru, že souhlas obou rodičů je zapotřebí k jakékoliv změně místa bydliště dítěte, tedy i kdyby došlo ke stěhování v rámci jednoho domu do vedlejšího bytu na stejném poschodí.

Vzhledem k tomu, že v české právní úpravě podrobnější výklad nenajdeme, bude potřeba hledat pomoc v judikatuře. Nabízí se judikatura Soudního dvora Evropské unie. V kontextu evropského práva je pojem bydliště řešen především v souvislosti s určením, ve které zemi osoba má nebo měla obvyklé bydliště. Nicméně klíčové rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie ve věci A (sp. zn. C-523/07) ze dne 2. 4. 2009 lze zobecnit i pro určení místa v konkrétní zemi. Dle tohoto rozhodnutí „*obvyklé bydliště odpovídá místu, které vykazuje určitou integraci dítěte v rámci sociálního a rodinného prostředí. Za tímto účelem musí být přihlédnuto zejména k trvání, pravidelnosti, podmínkám a důvodům pobytu na území členského státu a přestěhování rodiny do tohoto státu, ke státní příslušnosti dítěte, k místu a podmínkám školní docházky, k jazykovým znalostem, jakož i k rodinným a sociálním vazbám dítěte v uvedeném státě. Vnitrostátnímu soudu přísluší určit místo obvyklého bydliště dítěte s přihlédnutím ke všem konkrétním skutkovým okolnos-*

³ § 80 odst. 1 věta první před středníkem OZ.

⁴ K tomu blíže Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, k § 80. ASPI [databáze]. Verze 13+ pro Windows. Wolters Kluwer ČR, 2013 [cit. 2014-10-20].

⁵ Vycházím z předpokladu, že pokud rodiče žijí spolu, jsou schopni se dohodnout na tom, kde budou společně žít a kde tedy budou žít i jejich děti. Samozřejmě mohou nastat i situace, kdy ani ve fungující rodině se nedaří najít společné řešení otázky, kde bude rodina žít. Problematika umístění rodinné domácnosti ve smyslu § 743 OZ ale není předmětem tohoto příspěvku.

⁶ Např. v souvislosti se změnou životní a ekonomické situace se rozhodne přestěhovat do většího nebo menšího bytu.

tem v každém jednotlivém případě.“⁷ Z toho tedy vyplývá, že bydlištěm dítěte je místo, kde je dítě integrováno v sociálním a rodinném prostředí, jsou zde vytvořeny podmínky pro trvalé bydlení a existuje pádný důvod pro výběr právě tohoto místa. Dítě by zde mělo vykonávat školní docházku a mělo by mít v tomto místě vytvořené rodinné a sociální vazby. Vždy je však třeba přihlížet ke konkrétním okolnostem případu (pokud se dítě má s rodičem z určitého důvodu stěhovat do nového místa bydliště, nelze očekávat, že již předem tam bude mít vytvořené rodinné a sociální vazby a bude tam integrováno. Mělo by se však dát očekávat, že bude mít v daném místě podmínky, aby si takové vazby vytvořilo, nebo aby stávající vazby zejména k rodině nebyly podstatně narušeny nebo dokonce přetřhány).

2. ZMĚNA MÍSTA BYDLIŠTĚ

2.1 Možné důvody pro změnu místa bydliště

V souvislosti se změnami místa bydliště není od věci se zamyslet nad důvody, které k nim mohou vést:

- *objektivní nutnost*: Pokud dojde k uplynutí doby, na kterou byla sjednána nájemní smlouva, k vypovězení nájemní smlouvy ze strany pronajímatele, nebo byt či dům se stane neobyvatelným, musí ke změně místa bydliště dojít.
- *ekonomické důvody*: Náklady na bydlení jsou příliš vysoké; buď došlo k jejich zvýšení, nebo se náklady na bydlení nezměnily, ale změnila se ekonomická situace rodiče, který má dítě v péči, a je nutné hledat levnější variantu. V takové situaci, pokud druhý rodič se změnou místa bydliště nesouhlasí, může být alternativou, že se bude na nákladech na bydlení podílet, tzn. bude přispívat na pokrytí těchto nákladů. Stejně tak může být důvodem pro změnu bydliště i zlepšení ekonomické situace rodiče, který má dítě v péči. V takovém případě je třeba zohlednit především zájem dítěte a možné zlepšení podmínek dítěte, kdy v novém, pravděpodobně větším bytě může mít dítě vlastní pokoj apod.
- *pracovní důvody*: Rodič, který má dítě v péči, získal zajímavou pracovní nabídku v jiném městě, nebo nemůže sehnat práci v dané oblasti, proto se rozhodne přestěhovat do místa s nižší nezaměstnaností nebo většími pracovními příležitostmi, nebo je nucen změnit bydliště z důvodu změn ve svém stávajícím zaměstnání.
- *osobní důvody*: Rodič, který má dítě v péči, založil novou rodinu a je potřeba pořídit větší byt nebo dům, nebo se stěhuje k novému partnerovi, případně následuje nového partnera, který musí změnit bydliště z některého z ostatních uvedených důvodů.
- *rodinné důvody*: Rodič, který má dítě v péči a který pochází z jiného místa, než kde rodina společně žila, a nemá k tomuto místu žádné vazby, nemá zde žádné přátele, žádné zázemí, se po rozchodu rozhodne vrátit se do místa svého původu, nebo jej k tomuto návratu přimějí okolnosti (např. péče o nemocné rodiče apod.).

⁷ Rozsudek Soudního dvora (třetího senátu) ze dne 2. 4. 2009 (žádost o rozhodnutí o předběžné otázce Korkein hallinto-oikeus – Finsko) (Věc C-523/07) [online]. Dostupné z: <<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74468&pageIndex=0&doclang=CS&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=32540>>, [2014-06-29].

- *bez důvodu*: Nejčastěji je v pozadí zdánlivě bezdůvodné změny bydliště snaha „odstříhnout se“ (a především dítě) od druhého rodiče, snaha co nejvíce zkomplikovat vzájemné kontakty, vymazat druhého rodiče ze života dítěte. Takováto změna je pak samozřejmě naschválem, ačkoliv může být maskována za kterýkoliv z výše uvedených důvodů pro změnu bydliště.

2.2 Dopady změny bydliště na dítě a na rodiče

Se změnou bydliště pochopitelně souvisí následky pro dítě samotné, ale často dochází i k následkům pro rodiče, do jehož péče dítě svěřeno nebylo. Vždy samozřejmě záleží na tom, za jakých okolností došlo ke změně bydliště a o jak velkou (ve smyslu samotného místa) změnu šlo.

Pro dítě obvykle změna bydliště, zejména pokud se nejedná pouze o stěhování v rámci menšího města nebo obce, znamená změnu školy, lékaře, v případech, kdy se jedná o stěhování nad rámec dojezdové vzdálenosti, nemá dítě nadále možnost navštěvovat zájmové kroužky, nebo minimálně musí vyhledat kroužky stejného zaměření v novém prostředí, stejně tak se výrazně omezí kontakt s kamarády, dítě je donuceno navazovat nové kontakty, vytvořit si nové sociální vazby, integrovat se v novém prostředí, může dojít i k odloučení od rodinných příslušníků, na které bylo dítě zvyklé, a ztížení kontaktu a styku s druhým rodičem může být pro dítě rovněž velmi těžké. Samozřejmě významnou roli hraje věk dítěte a především citlivost dítěte na změny a způsob, jakým změny zpracovává.

Změna místa bydliště dítěte se projeví i u rodiče, s nímž dítě nežije v rodinné domácnosti. V této souvislosti je vždy potřeba posuzovat, do jaké míry změna bydliště dítěte zkomplikuje možnost výkonu rodičovské odpovědnosti tímto rodičem. Jaký bude mít tato změna dopad na možnou realizaci styku s dítětem, zda dojde ke změnám oproti původnímu stavu (nikoliv stavu, který byl určen rozsudkem, ale faktickému stavu, jak se dítě s rodičem skutečně stýkalo) a jak velkým zásahem do života druhého rodiče tyto změny budou (např. je-li v možnostech rodiče si každý druhý víkend jezdit vyzvedávat dítě do 200 km vzdáleného města, když doposud probíhal styk ve stejném městě, kde rodič bydlí).

3. ROZHODOVÁNÍ SOUDU O VÝZNAMNÉ ZÁLEŽITOSTI DÍTĚTE

Pokud rodič, který nemá dítě ve své péči, se změnou místa bydliště dítěte nesouhlasí, nebo vůbec nedostal možnost se na rozhodování podílet, se rozhodne věc řešit postupem podle § 877 odst. 1 OZ, rozhoduje o významné záležitosti dítěte soud. S výjimkou situací, kdy došlo ke změně místa bydliště bez vědomí jednoho z rodičů, je předpokladem pro podání návrhu k soudu skutečnost, že se rodiče pokusili o dohodu, že otázku místa bydliště dítěte společně řešili a ke společnému řešení nedospěli. Skutečnost, že mezi rodiči probíhala diskuse o významné záležitosti dítěte, je potřeba před soudem dokázat.⁸ Tato povinnost dokazovat proběhnuvší komunikaci mezi rodiči ovšem výslovně nevyplývá ze zákona samotného, ale je na ni upozorněno pouze v důvodové zprávě.

⁸ NOVOTNÝ, P. – IVIČÍČOVÁ, J. – SYRŮČKOVÁ, I. – VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. Praha: GRADA Publishing, 2014, s. 155. K tomu také Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanskému zákoníku, k § 877. ASPI [databáze]. Verze 13+ pro Windows. Wolters Kluwer ČR, 2013 [cit. 2014-10-20].

O čem bude soud podle § 877 odst. 1 OZ rozhodovat, by mělo být zřejmé z petitu samotného návrhu rodiče. Jak by ale měl petit znít, aby nedošlo k zásahu do práva třetí osoby (v tomto případě rodiče, jemuž bylo dítě svěřeno do péče), a především tak, aby rozhodnutí bylo vykonatelné, je velmi složitá otázka.

Z pohledu procesního práva bude řízení vedeno podle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (dále jen ZZŘS), konkrétně podle ustanovení § 466 písm. j). Toto řízení je možné zahájit pouze na návrh zákonného zástupce dítěte. Soud je tedy v těchto řízeních vázán návrhem rodiče a v souladu s ustanovením § 26 ZZŘS nemůže přisoudit něco jiného, než navrhopatel požadoval. Dále je nutno poznamenat, že i když se změnou místa bydliště nesouhlasí ani samotné dítě, není oprávněno zahájit řízení podle § 877 odst. 1 OZ. Může se pouze dovolat pomoci u rodiče, do jehož péče nebylo svěřeno a který může hájit jeho názor a zájem cestou tohoto soudního řízení.

Při svém rozhodování by soud měl především vyhodnotit, jaké řešení nejlépe odpovídá zájmům dítěte, a je-li to s přihlédnutím k věku a rozumovému vývoji dítěte možné, pak by měl přihlédnout k názoru dítěte. Tyto dvě skutečnosti, tj. zohlednění názoru dítěte a zjištění, co je pro dítě nejlepší, by pak měly zajistit, že bude rozhodnuto v zájmu blaha dítěte.

3.1 Řízení zahájené před změnou místa bydliště dítěte

Před samotnou změnou místa bydliště se mohou na soud obrátit oba dva rodiče. Rodič, který má dítě v péči a chce se stěhovat, může žádat, aby soud určil jako místo bydliště dítěte novou destinaci. Rodič, který dítě do péče svěřeno nemá a který se stěhováním nesouhlasí, by měl požadovat, aby soud rozhodl, že místo bydliště dítěte se nemá měnit. Při samotném posuzování změny místa bydliště by měl soud přihlédnout především k zájmům dítěte. Dítě se totiž rozhodnutí rodiče, s nímž žije v rodinné domácnosti, většinou nemůže bránit.⁹ Vedle toho by však soud měl vždy zohlednit také okolnosti, za kterých ke změně místa bydliště dochází, a zkoumat důvody, ze kterých ke změně dochází. Také je ale nutné přihlédnout k situaci rodiče, který má dítě ve své péči. Za jednu z nejpodstatnějších okolností pro rozhodnutí považuji i to, kam se místo bydliště dítěte mění a jak tato změna ovlivní výkon rodičovské odpovědnosti a dosavadní vztah mezi dítětem a rodičem, kterému dítě nebylo svěřeno do péče. Jinak by totiž mohlo být soudní řízení využíváno pouze k šikanování rodiče, který dítě v péči má, a ke snaze o trvalý dohled nad jeho soukromým životem.

Dle ustanovení § 877 odst. 1 OZ má soud rozhodovat o významné záležitosti dítěte. Předmětem jeho rozhodnutí by tedy mělo být určení, jak bude významná záležitost dítěte řešena. Může ale v tomto případě soud rozhodnout v podobě uložení zákazu (změnit místo bydliště dítěte), nebo povinnosti strpět (změnu místa bydliště dítěte) rodičům? Z hlediska výkonu rozhodnutí i praktického využití do budoucna (pokud soud určí konkrétní místo bydliště dítěte a po nějaké době se rodič s dítětem bude chtít opět stěhovat, bude nutné zahájit nové soudní řízení a rozhodnutí změnit) by taková formulace výroku byla jistě praktická. Nedomnívám se však, že při rozhodování o významné záležitosti dítěte může soud ukládat povinnosti rodičům.¹⁰

⁹ KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Lidskoprávní dimenze českého rodinného práva*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 72–73.

3.2 Řízení zahájené po změně místa bydliště dítěte

Výrazně složitější je situace, pokud se jeden z rodičů (zpravidla to bude ten, který se změnou místa bydliště nesouhlasí) na soud obrátí až tehdy, kdy už ke změně bydliště dítěte fakticky došlo. I v tomto případě má soud určit místo bydliště dítěte. Nabízí se pak tři možnosti rozhodnutí:

1. Soud určí, že místem bydliště dítěte je stávající nové místo bydliště (to je však možné pouze v případě, že by rodič, který má dítě v péči, podal vzájemný návrh k původnímu návrhu rodiče, který se změnou místa bydliště nesouhlasí. Jinak soud takovéto rozhodnutí učiní zamítnutím návrhu rodiče).
2. Soud shledá, že ke změně místa bydliště nemělo dojít a určí, že místem bydliště dítěte zůstává původní místo bydliště. To bude zpravidla znamenat schválení návrhu rodiče, který se změnou místa bydliště dítěte nesouhlasil. Zde nastávají dvě problematické a obtížně řešitelné situace: jak postupovat, pokud již není možné se fakticky do původního bydliště vrátit (byt nebo dům byl prodán, nájem ukončen atd.)? Jako řešení bych v tomto případě viděla, že soud určí jako místo bydliště dítěte například pouze obec, nikoliv konkrétní adresu, na které by mělo být bydliště dítěte. A jak dosáhnout toho, aby se dítě do původního místa bydliště vrátilo? Protože jen těžko si lze představit, že se dítě do původního bydliště vrátí samo, bez rodiče, kterému bylo svěřeno do péče. A na druhou stranu soud nemůže rozhodovat o místě bydliště tohoto rodiče, ani mu nařídít, aby se vrátil společně s dítětem. Zejména v situaci, kdy rodič, který má dítě v péči, se již v novém bydlišti usadil, má zde zázemí, zaměstnání, dítě chodí do školy atd. Při rozhodování musí být také vždy individuálně posouzeno, jak se bude dítě vyrovnávat s další změnou, byť by tato změna znamenala návrat do původního domova.
3. Soud jako místo bydliště dítěte určí bydliště rodiče, který podal návrh, tedy rodiče, do jehož péče dítě nebylo svěřeno. Opět za předpokladu, že by to rodič navrhl. Tím by ale fakticky došlo k rozhodnutí o změně péče o dítě.

3.3 Nové řízení o úpravu poměrů dítěte

Podle mého názoru je změna místa bydliště bez souhlasu jednoho z rodičů tak zásadním zásahem do poměrů dítěte, že je důvodem pro podání návrhu na změnu úpravy práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti¹¹ (jinými slovy péče a výživy). Došlo-li tedy již k přestěhování, není na místě řešit takovou situaci postupem podle § 877 odst. 1 OZ, ale je vhodnější podat návrh podle ustanovení § 909 OZ. V tom případě by se jednalo o řízení podle § 466 písm. b) ZZŘS. Takové jednání je možné zahájit i bez návrhu rodičů. Bohužel ne vždy má rodič podmínky, možnosti a zájem o to, aby dítě bylo svěřeno do jeho péče. Mohou nastat i situace, kdy změna místa bydliště dítěte sice významně zkomplikuje jejich vzájemný vztah, ale rodič si je vědom, že dítěti nemůže nabídnout takové zázemí, aby mělo smysl uvažovat o zahájení řízení o změně úpravy

¹⁰ Zde vycházím především z formulace výroků o jiných významných záležitostech dítěte. Např. rozhoduje-li soud o tom, kterou školu má dítě navštěvovat, určí ve svém rozhodnutí konkrétní instituci, kam má být dítě zapsáno, neukládá rodičům ani povinnost strpět, že tam bude zapsáno, ani zákaz zapsat dítě jinam.

¹¹ NOVOTNÝ, P. – IVIČÍČOVÁ, J. – SYRŮČKOVÁ, I. – VONDRÁČKOVÁ, P. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. Praha: GRADA Publishing, 2014, s. 168.

poměrů k dítěti. Nebo rodič sice chce mít své dítě nablízku, ale nemá zájem se o ně celodenně starat.

Domnívám se, že v souvislosti se změnou místa bydliště dítěte by mělo řízení o změně výkonu práv a povinností vyplývajících z rodičovské odpovědnosti proběhnout ve většině případů. Změna bydliště má totiž praktické dopady v této oblasti. Zejména pokud se změní okolnosti, za kterých se rodič s dítětem může nadále stýkat. Mohou se mu v této souvislosti změnit náklady na realizaci styku s dítětem. Nebo není možné realizovat styk v rozsahu dle původního rozhodnutí nebo dohody. V této souvislosti by pak také měla být upravena vyživovací povinnost rodiče k dítěti, v níž by měly být právě náklady na realizaci styku zohledněny.

K zahájení nového řízení o úpravu poměrů dítěte již může dát podnět i samotné dítě, respektive na základě upozornění dítěte nebo orgánu sociálně-právní ochrany dětí, na který se dítě obrátí, může soud podle OZ¹² i ZZŘS¹³ řízení zahájit i z úřední povinnosti. Je však otázkou, zda soud rozhodne o změně výchovných poměrů a svěří dítě do péče druhého rodiče a tím ho vrátí do místa původního bydliště, pokud tento rodič sám nevyvíjí žádnou iniciativu.

3.4 Vykonatelnost rozhodnutí

Problematickou se jeví také vykonatelnost rozhodnutí určujícího místo bydliště dítěte. ZZŘS neobsahuje speciální úpravu týkající se výkonu rozhodnutí o významných záležitostech dítěte, na kterých se rodiče nemohou dohodnout. Z tohoto důvodu je nutné využít analogicky ustanovení zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen OSŘ). Aby bylo rozhodnutí vykonatelné, měl by soud ve výroku nejenom určit, kde má být místo bydliště dítěte. Současně by měl rodiči, v jehož péči se dítě nachází, uložit i povinnost zajistit, aby v tomto místě dítě skutečně bydliště mělo. V případě nesplnění takové povinnosti by přicházel v úvahu výkon rozhodnutí podle § 351 OSŘ. Rodiči by tedy bylo možno uložit pokutu až do výše 100.000,- Kč a to i opakovaně. Zde však narážíme na tradiční problém výkonu rozhodnutí formou ukládání pokut v souvislosti s rozhodnutím týkajícím se nezletilých dětí. V těchto situacích se uložená pokuta nevyhnutelně dotkne i životní situace dítěte, protože finanční postih rodiče, do jehož péče bylo svěřeno, musí mít nutně dopad na životní úroveň dítěte, které s ním žije v rodinné domácnosti. Nabízí se tak otázka efektivitu využití tohoto způsobu výkonu rozhodnutí v praxi.

3.5 Paralela s mezinárodními únosy dětí

Změna místa bydliště dítěte může proběhnout buď v rámci republiky, nebo i přes hranice. Ve druhém případě, pokud k takové změně dojde bez vědomí nebo bez souhlasu druhého rodiče, se jedná o protiprávní přemístění dítěte ve smyslu haagské Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí¹⁴ (dále jen haagská Úmluva), tedy o mezinárodní únos dítěte.

¹² § 909 OZ.

¹³ § 475 odst. 1 ZZŘS.

¹⁴ Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí přijatá dne 25. 10. 1980 Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého.

Paradoxně tak může dojít k situaci, kdy se dítě s rodičem, do jehož péče bylo svěřeno, přestěhuje např. do města vzdáleného 20 km od místa původního bydliště, které se ale nachází za hranicemi. Takové přemístění je považováno za mezinárodní únos dítěte a zahraniční soud by měl, za splnění podmínek předpokládaných haagskou Úmluvou, rozhodnout o navrácení dítěte do místa obvyklého bydliště, tedy do České republiky. Pokud se však přestěhuje rodič s dítětem na druhý konec republiky do místa vzdáleného 300 km, o žádný únos se nejedná. Český soud sice může na návrh druhého rodiče rozhodovat o významné záležitosti dítěte a tím určit místo bydliště dítěte, nemůže ale nařídit jeho návrat do místa původního bydliště v rámci republiky. Přitom okolnosti jsou v obou případech stejné – dítě bylo vytrženo ze svého přirozeného prostředí a je nuceno se sžívat s novými životními podmínkami. V prvním případě sice dítě žije za hranicemi, ale v relativní blízkosti svého původního domova. Ve druhém případě se dítě nachází ve stejné zemi, ale v pro ně naprosto neznámém a cizím prostředí. Nejedná se tedy jen o skutečnost, že bylo porušeno právo rodiče podílet se na rozhodování o tom, kde bude mít dítě bydliště, ale došlo i k zásadnímu zásahu do života dítěte, které je nuceno se vyrovnávat se změnami a integrovat se v novém prostředí.¹⁵

Možnou variantou soudního řešení významné záležitosti dítěte týkající se místa bydliště dítěte by tak bylo zavedení analogického řízení o navrácení dítěte v případě vnitrostátního „únosu“. Podle mého názoru současná právní úprava rozhodnutí o tom, že se dítě má navrátit do původního místa bydliště, neumožňuje. Z dikce OZ vyplývá, že soud má rozhodnout o otázce, která je pro dítě významná, v tomto případě tedy o tom, kde má dítě mít bydliště. Pokud ale došlo ke změně místa bydliště, nemůže soud nařídit, aby se dítě do původního místa bydliště navrátilo. V této souvislosti by tedy byla nutná změna zákona, a to jak OZ, tak související procesní úpravy, tedy ZZŘS.

4. VARIANTA VÝLUČNÉHO PRÁVA A POVINNOSTI PEČUJÍCÍHO RODIČE URČOVAT MÍSTO BYDLIŠTĚ DÍTĚTE

Objevil se i názor, že spolu s rozhodnutím o tom, komu bude dítě svěřeno do péče, soud současně i určuje, kdo má právo určovat místo bydliště dítěte. Jinými slovy, že dítě má sledovat místo bydliště rodiče, kterému bylo svěřeno do péče.

S tímto názorem jsem schopna se ztotožnit jen velmi omezeně. Je nepopiratelným faktem, že v rozhodnutí o úpravu poměrů dítěte soud vlastně potvrzuje již existující *status quo* místa bydliště dítěte. Typické je to zejména v situacích, kdy jeden z rodičů i s dítětem opustí rodinnou domácnost. S takovým postupem druhý rodič ne vždy souhlasí a fakticky tak dojde ke změně místa bydliště dítěte, aniž by druhý rodič měl možnost se na rozhodnutí o novém bydlišti podílet. Místo řízení o významné záležitosti dítěte ale rodiče zahajují řízení o úpravě poměrů dítěte. Rozhodnutím o svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů tak soud buď rozhodne o navrácení dítěte do místa jeho původního bydliště, nebo většinou tímto rozhodnutím fakticky schválí nové místo bydliště dítěte.

Dítě by podle mého názoru mělo následovat místo bydliště rodiče, s nímž sdílí rodinnou domácnost, pouze v případech, kdy se taková změna nijak nedotkne zájmů dítěte

¹⁵ LANG, P. – SEDLÁK, P. Malicherný (ne)spor. In: R. Šínová a kolektiv. *Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy*. Praha: Leges, 2010, s. 279.

a nezasáhne do výkonu rodičovské odpovědnosti druhého rodiče. Konkrétně se jedná o situaci, kdy se mění místo bydliště v rámci jedné obce. Dítě tedy nemusí měnit školu, může nadále navštěvovat stejné zájmové kroužky, stýkat se se svými kamarády apod. Za samozřejmost považuji skutečnost, že nové bydlení je vyhovující a vhodné pro dítě, tzn. nezhorší se životní podmínky dítěte. Nutným předpokladem je, že druhý rodič se bude moci beze změny stýkat s dítětem stejně jako doposud ve stejném rozsahu a s vynaložením stejných nákladů. Za těchto okolností se domnívám, že není důvod, proč by rodič, do jehož péče bylo dítě svěřeno, nemohl sám rozhodnout o změně místa bydliště dítěte, a dítě by tak mělo sdílet jeho místo bydliště. Samozřejmě i v tomto případě je potřeba zajistit, aby změna byla v zájmu dítěte a nedošlo k ohrožení blaha dítěte.

Ve zcela obecné rovině však s názorem, že dítě sdílí místo bydliště rodiče, do jehož péče bylo svěřeno, nemohu souhlasit. Vzhledem k tomu, že právo a povinnost určit místo bydliště dítěte je podle § 858 OZ součástí rodičovské odpovědnosti, náleží, stejně jako rodičovská odpovědnost sama, oběma rodičům.¹⁶ Zbavit rodiče tohoto práva a povinnosti, omezit toto právo a povinnost nebo pozastavit jejich výkon je možné pouze ze zákonem stanovených důvodů na základě rozhodnutí soudu. Pokud by tedy soud při rozhodnutí o svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů současně určil, že tento rodič má výlučné právo a povinnost určovat místo bydliště dítěte, nebo že místo bydliště dítěte se mění spolu s místem bydliště jednoho rodiče, je tím druhý rodič z rozhodování o místě bydliště dítěte předem vyloučen. Rozhodnutí o omezení výkonu rodičovské odpovědnosti pouze v otázce určování místa bydliště dítěte, pokud se rodič na výkonu rodičovské odpovědnosti řádně podílí, není ve většině případů podle mého názoru ze zákona možné. Ustanovení § 870 OZ umožňuje omezení rodičovské odpovědnosti pouze tehdy, pokud ji rodič řádně nevykonává a současně je to v zájmu dítěte. Teoreticky by tedy takové omezení přicházelo v úvahu v těch případech, pokud by rodič svoje právo podílet se na rozhodování o místě bydliště dítěte zneužíval k šikanování rodiče, který má dítě v péči, a nikoliv k hájení zájmů dítěte a snaze o řádné plnění svých rodičovských povinností.

5. ŘEŠENÍ V ZAHRANIČÍ

V otázce určování místa bydliště dítěte je velmi zajímavá úprava v německém občanském zákoníku (*Bürgerliches Gesetzbuch*, dále jen BGB). Tato úprava souvisí s odlišným pojetím rodičovské odpovědnosti, respektive v německém rodinném právu rodičovské péče. Výchozí úpravou BGB je společná péče rodičů o dítě i po jejich rozvodu či rozchodu. Rodiče tak společně vykonávají i právo na určení místa pobytu dítěte (*Aufenthaltsbestimmungsrecht*, § 1631 odst. 1 BGB), dojde-li však ke sporu a rodiče se na místě pobytu dítěte nemohou dohodnout, soud na základě návrhu jednoho z nich rozhodne, na kterého z rodičů bude přeneseno právo určit místo pobytu dítěte (§ 1628 BGB). Německé soudy tedy nerozhodují o tom, kde bude dítě žít, místo rodičů, ale rozhodnou, který z rodičů bude mít v této otázce rozhodující a konečné slovo.¹⁷ Pokud dojde k přenesení výlučné rodičovské péče pouze na jednoho z rodičů, tento rodič je jediným, kdo

¹⁶ HOLUB, M. – NOVÁ, H. – PTÁČEK, L. – SLADKÁ HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími*. 9. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 199.

¹⁷ SCHWAB, D. *Familienrecht*. 20. Auflage. München: C. H. Beck, 2012, s. 313–314.

může rozhodovat o místě pobytu dítěte. Nemusí tedy druhého rodiče vůbec do rozhodování zapojovat. A to se týká nejen stěhování v rámci Německa, ale i případného přestěhování do zahraničí.

Naproti tomu obdobně české úpravě řeší problematiku rakouský obecný zákoník občanský (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, dále jen ABGB). Ten rozlišuje prosté a kvalifikované určení místa pobytu (*schlichte Aufenthaltsbestimmung* a *qualifizierte Aufenthaltsbestimmung*, § 162 ABGB¹⁸). Zabývá se tedy touto otázkou daleko hlouběji než náš OZ. Prostým určením místa pobytu je myšleno běžné rozhodování související s každodenní péčí o dítě, tzn. určení, kam dítě pojedete na výlet, kdy se má vrátit domů, kde stráví dovolenou apod., a vykonává je rodič, který má dítě svěřeno do péče, případně druhý rodič, když realizuje své právo na styk s dítětem. Pod kvalifikované určení místa pobytu je pak zahrnováno rozhodování o změně místa bydliště dítěte.¹⁹ Primárně toto právo náleží rodiči, který má dítě svěřeno do péče, nicméně k platnosti takového rozhodnutí je nutné informovat druhého rodiče, který by měl s tímto zásadním krokem týkajícím se společného dítěte souhlasit. Pokud se rodič k informaci nijak nevyjádří, je možné místo bydliště změnit, ale pouze v rámci Rakouska. Pokud se stěhováním rodič nesouhlasí, je na soudu, aby rozhodl, kde bude místo bydliště dítěte. Současně však ABGB výslovně upravuje, že při případném rozhodování soudu o významné otázce týkající se dítěte, pokud se rodiče neshodnou, musí soud zohlednit také práva rodiče, který má dítě v péči. Především pak právo na volnost pohybu a svobodnou volbu povolání. Pro účely přestěhování do zahraničí je podle ABGB vždy zapotřebí buď výslovný souhlas druhého rodiče, nebo schválení soudu nahrazující tento souhlas.²⁰

6. MOŽNÉ ŘEŠENÍ

Možným řešením, respektive prevencí svévolného rozhodnutí o změně místa bydliště dítěte samozřejmě je, aby spolu rodiče komunikovali. Aby veškeré změny, plánované i vynucené, vzájemně konzultovali a společně se zabývali otázkou, jaké řešení je ve vztahu k dítěti pro oba dva rodiče přijatelné a současně v nejlepším zájmu společného dítěte. Prakticky by pak nedocházelo k situacím, kdy by jeden z rodičů byl z rozhodování o místě bydliště dítěte zcela vyloučen. Samozřejmě se nelze úplně vyhnout situacím, kdy rodiče společně řešení nenajdou.

Pro tyto případy se rodičům nabízí pomoc v podobně mediačního řízení. Za pomoci zkušeného mediátora mohou dojít ke společnému kompromisu, který bude přijatelný jak pro oba rodiče, tak bude současně nejlepším řešením v zájmu dítěte. Nemusí se samozřejmě podařit najít řešení hned na prvním sezení, ale už samotná účast na mediaci rodičům mnohdy otevře nové obzory, umožní jim dívat se na věc jinými očima a přiměje je k tomu, aby se nad svým postojem ještě jednou zamysleli. Účast na mediačním nebo

¹⁸ § 162 ABGB [online]. Dostupné z: <http://www.jusline.at/162_ABGB.html>, [cit. 2014-05-11].

¹⁹ FUCIK, R. – MIKLAU, Ch. Aufenthaltsbestimmung, Wohnortwechsel und Rückstellung nach dem HKÜ. In: P. Barth – A. Deixler-Hübner – G. Jelinek. *Handbuch des neuen Kindschaft- und Namensrecht*. Wien: Linde Verlag, 2013, s. 167–168.

²⁰ FUCIK, R. – MIKLAU, Ch. Aufenthaltsbestimmung, Wohnortwechsel und Rückstellung nach dem HKÜ. In: P. Barth – A. Deixler-Hübner – G. Jelinek. *Handbuch des neuen Kindschaft- und Namensrecht*. Wien: Linde Verlag, 2013, s. 169.

jiném smírčím mimosoudním jednání může účastníkům řízení podle ustanovení § 474 odst. 1 ZZŘS nařít i soud, který má rodiče vést ke smírnému řešení (přestože se na něj v těchto případech rodiče obrací, aby ve věci rozhodl v situaci, kdy oni sami nebyli schopni se dohodnout).²¹

Stejně tak se jako možné řešení nabízí i rodinná konference, kdy nejvhodnější řešení vzniklé situace za pomoci vzájemné diskuse hledají nejen rodiče, ale mohou se na něm podílet všechny osoby, kterých se takové rozhodnutí dotýká. Tedy v první řadě dítě (samozřejmě je-li to vzhledem k jeho věku a rozumové úrovni vhodné a účelné), dále pak vzdálenější příbuzní, noví partneři rodičů apod.²²

Do rozhodování by v každém případě mělo být úměrně svému věku a rozumovým schopnostem zapojeno i samotné dítě a rodiče by k jeho názoru měli také přihlídnout. Tuto povinnost ostatně rodičům ukládá v ustanovení § 876 i OZ. V případě, že dojde k situaci, kdy bude rozhodovat soud, s největší pravděpodobností, a u dětí starších 12 let zcela jistě, bude názor dítěte zjišťovat a měl by jej také zohlednit.

ZÁVĚR

Nejlepším řešením sporů o určení místa bydliště dítěte by samozřejmě bylo, kdyby rodiče byli schopni se v těchto otázkách domluvit a vždy se jim podařilo najít kompromis přijatelný pro oba a vyhovující zájmům dítěte. Nebo pokud nejsou schopni společné řešení najít sami, využili pomoci odborníků a věc řešili cestou mediace nebo rodinné konference. Tak tomu ale v mnoha situacích nebude.

Spory o určení místa bydliště dítěte nepatří mezi kauzy, které by českými soudy byly řešeny příliš často. Pokud se tak již stane, je velmi problematické, jak formulovat návrh a jak by následně měl znít výrok rozhodnutí soudu, aby takové rozhodnutí bylo efektivně vykonatelné. Je-li návrh podán s předstihem a ke změně místa bydliště ještě nedošlo, nejedná se o tak velký problém. Rodič, který se změnou bydliště dítěte nesouhlasí, může navrhnout, aby soud určil jako místo bydliště dítěte stávající místo bydliště. Rodič, který chce spolu s dítětem místo bydliště změnit, naopak bude navrhopvat, aby soud jako místo bydliště dítěte určil místo, kam se chce stěhovat. V obou případech soud buď návrhu vyhově, nebo návrh zamítne a tím je jednoznačně rozhodnuto, zda se místo bydliště dítěte smí nebo nesmí změnit. Při takovém rozhodování vždy musí být zohledněny okolnosti – z jakého důvodu má ke změně bydliště dojít, je-li takový krok nevyhnutelný, nebo má-li rodič, který se i s dítětem chce přestěhovat, možnost řešit situaci i jiným, pro dítě a druhého rodiče přijatelnějším způsobem, a soud musí zjistit, zda změna místa bydliště nebude v rozporu s nejlepším zájmem dítěte a neohrozí blaho dítěte.

Pokud však již ke změně místa bydliště došlo, až soudní praxe bude muset ukázat, co vlastně má být výsledkem soudního rozhodnutí. Soud podle mého názoru nemůže nutit rodiče, který má dítě v péči, aby se i s dítětem do původního bydliště vrátil. Soud může shledat, že změna bydliště nebyla v nejlepším zájmu dítěte, a určí jako místo bydliště

²¹ WESTPHALOVÁ, L. In: L. Holá – L. Westphalová – A. Kováčová – O. Spáčil. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, s. 207.

²² PAVLÍKOVÁ, G. *Rodinné konference v českých podmínkách* [29. 5. 2013], [online]. Dostupné z: <<http://www.cijedite.cz/?nav=aktuality/ostatni/312-mgr.-pavlikova-rodinne-k.html>>, [cit. 2014-06-22].

původní místo bydliště, nebo úplně jiné místo v souladu s návrhem rodiče. Pokud ale k návratu není současně zavázán i rodič, který má dítě v péči, jak se může vrátit dítě bez tohoto rodiče? Nabízí se zde možná paralela se způsobem, jak jsou řešena návratová řízení v případech mezinárodních únosů dětí: je-li v takovém případě nařízen návrat dítěte, rodič, který má dítě v péči, se může vrátit s ním. Pokud je to nezbytně nutné, druhý rodič se nějakým způsobem bude podílet na jeho zaopatření po návratu, nebo poskytne součinnost, aby návrat do původního místa bydliště byl vůbec možný. Druhou možností je, že se vrátí pouze dítě, ale do péče druhého rodiče. Za takových okolností by ale neprodleně mělo následovat řízení o nové úpravě výchovných poměrů dítěte. V případech svévolné změny bydliště dítěte by podle mého názoru celá věc měla být cestou tohoto řízení řešena rovnou. Ve všech situacích je na místě přihlídnout k důvodům, z jakých ke změně bydliště došlo, a také k tomu, z jakého důvodu rodič návrh k soudu podal. Zda bylo změněno bydliště dítěte, aniž by dostal možnost se na rozhodování o této otázce podílet a tato změna zásadním způsobem zasáhla do výkonu jeho rodičovské odpovědnosti nebo do realizace styku s dítětem. Nebo neměl zájem se na rozhodování podílet, o dítě se nezajímal a až když ke změně bydliště došlo, hodlá věc řešit soudně. V tom případě ale takový rodič zanedbal svou povinnost určit místo bydliště dítěte a i k tomu by měl soud při svém rozhodování přihlídnout. Nebo jeho názor rodičem, který má dítě v péči, prostě nebyl zohledněn.

Dodatečně se může jako složitý problém ukázat i samotný výrok rozhodnutí. Pokud soud ve svém rozhodnutí určí místo bydliště dítěte, zejména pokud bude toto místo vyjádřeno v podobě konkrétní adresy, a rodič, který má dítě v péči, bude chtít za nějakou dobu opět změnit bydliště, bude nutné zahájit nové soudní řízení. Bude zde totiž existovat pravomocné a vykonatelné rozhodnutí, kterým se místo bydliště dítěte určuje. A i když s další změnou bude souhlasit i druhý rodič, dříve vydané rozhodnutí soudu je závazné.

V každém případě bude velmi problematický výkon rozhodnutí určujícího místo bydliště dítěte. V úvahu přichází prakticky pouze výkon rozhodnutí formou ukládání pokut a tento způsob je v souvislosti s rozhodnutími týkajícími se nezletilých dětí vždy dvousečnou zbraní.

Nezbývá než doufat, že rodiče nebudou řízení podle § 877 odst. 1 OZ v souvislosti s určením místa bydliště dítěte využívat příliš často jako nástroj ve svých žabomyších válkách. A pokud skutečně dojde k situaci, kdy změna místa bydliště dítěte má být využita jako způsob, jak dítě „odstříhnout“ od rodiče, do jehož péče nebylo svěřeno, považuji za vhodnější zahájit řízení o změnu úpravy poměrů dítěte. V souvislosti se změnou prostředí nepochybně dochází k výrazné změně poměrů a je na místě opakovaně posoudit, který z rodičů nabízí dítěti lepší výchovné podmínky ve smyslu ustanovení § 907 odst. 2 a 3 OZ.

Článek vychází z příspěvku prezentovaného na konferenci Olomoucké právnické dny pořádané ve dnech 15. a 16. 5. 2014 v Olomouci Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci.

JUDr. Ing. Romana Rogalewiczová

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Romana Rogalewiczová

The Parental Right to Determine the Residence Place of His or Her Child

Abstract: *The article deals with the question of determining the place of residence of a child according to current legislation. It refers to the conception of the right to determine the place of residence according to formal legal regulations and then it highlights possible problems and questions that can occur in connection with the new legal regulation. The article discusses reasons leading to the change of a child's place of residence and consequences of such a change for the child and for the second parent (the one who doesn't live together with the child). Then, the article focuses on the questions the court needs to solve in the proceeding about matters significant for the child. The fundamental part of the article focuses on the following problems: How should the court make decisions, how should the petition be drawn up correctly and whether the proceedings about matters significant for the child are a suitable solution for these situations. The article also points out problems with feasibility of court decisions in such cases. The authoress mentions the parallel with cases of concerning the return of a child in of the events of international child abductions and court proceeding about the determination of child's residence in cases when the place of residence changed without second parent approval. At the end, the solution according to the German and the Austrian law is presented. Finally, the authoress recommends possible and suitable solutions for the prevention of conflict situations.*

Key words: *residence, habitual residence, parental responsibility, parents, children, court proceedings, significant matter of a child*